

GUIA DE L'ARXIU DE LA BASÍLICA DELS SANTS JUST I PASTOR. NOTES HISTÒRIQUES

JOSEP TORNÉ CUBELLS

Sant Paulí de Nola¹ i la seva esposa hispana, Teràsia, apareixen vinculats a Complutum (l'actual Alcalà de Henares) on enterraren el seu únic fill nadó, Cels, i també vinculats a Barcelona, on sojornaren tres anys i on Paulí va ser ordenat de prevere. ¿Foren ells que vers els anys 390-393 portaren a la nostra ciutat el culte dels sants màrtirs Just i Pastor, els quals van donar el suprem testimoni a Complutum?² Certament poden ser d'aquella època algunes restes arqueològiques

1. *Nos modo in Barcinonensi civitate consistimus. Post illas litteras quibus rescripsisti, die Domini, quo nasci carne dignatus est, repentina, ut ipse testis est, vimultitudinis, sed credo ipsius ordinatione, correptus, et presbyteratu initiatus sum, fateor, invitus, non fastidio loci [...] nam ea conditione in Barcinonensi Ecclesia consecrari adductus sum, ut ipsi Ecclesiae non alligarer, in sacerdotium tantum Domini, non etiam in locum Ecclesiae dedicatus. [...] Nam ego, etsi a Delphino Burdegalae baptizatus, a Lampio apud Barcionem in Hispania per vim inflammatae subito plebis sacratus sim; tamen Ambrosii semper et dilectione ad fidem innutritus sum, et nunc in sacerdotii ordine confoveor. (Epistulae 1, 2; 2, 2; 3, 4 = Patrologia Latina 61, 158.159.163).*

2. *Credimus aeternis illum tibi, Celse, virectis / laetitiae et vitae ludere participem, / quem Complutensi mandavimus urbe, propinquis / conjunctum tumuli foedere martyribus; / ut de vicino sanctorum sanguine ducat, / quo nostras illo spargat in igne animas (Carmina 31, vv 605-610 = PL 61, 689; Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 30, 328-329).*

trobades a finals del segle passat entorn de l'església barcelonina dedicada als Sants Xiquets. A més en les recents excavacions dels anys 2011-2013,³ s'ha pogut constatar l'existència de construccions dels segles I-VI: els fonaments de la capçalera d'una basílica i també els vestigis d'una piscina baptismal (la segona en la ciutat) que confirmen les tradicions orals sobre l'antiguitat i importància del temple, tenaçment defensades pels feligresos.⁴ Ara bé, encara que aquesta església amb la seva comunitat durant l'antiguitat tardana i l'època carolíngia havia de generar alguna documentació, res no n'ha arribat fins avui; potser es devia perdre durant el domini sarraí o principalment l'any 985, quan la ciutat va ser saquejada i incendiada per les forces d'Al Mansur en la seva tercera asseifa contra Catalunya.

El primer testimoni escrit on consta l'església dels Sants Just i Pastor no es conserva al nostre arxiu. Es tracta de l'execució d'una clàusula del testament del difunt comte Miró, el 21 de desembre de l'any 965: els seus marmessors, el seu germà el comte Borrell II, el bisbe Pere de Barcelona, l'abat Landeric de Sant Cugat del Vallès, i Vitart lliuren el temple a la Seu de Barcelona amb la seva parròquia, pertinences, predis i usos.⁵ A l'actual arxiu parroquial el document més antic és un pergamí del fons Duran de l'any 1173, pel qual Pere Guillem i la seva esposa Maiassèn donen a Ramon de Camp els seus drets sobre una vinya a la parròquia de Caldes de Montbui. D'altra banda el primer dels llibres parroquials és un registre d'òbits de l'any 1388 portat per la comunitat de preveres.

3. Memòries de les excavacions en la sagristia i en la nau de la Basílica dels Sants Màrtirs Just i Pastor dirigides per Josefa HUERTAS ARROYO (2011-2012) i Júlia BELTRAN DE HEREDIA (2013) del Servei d'Arqueologia (Institut de Cultura) de l'Ajuntament de Barcelona.

4. Cf. *Informatio recepta in curia vicariatus domini Episcopi. 1578 = Probas de la antiguitat de la Iglesia de S. Just y S. Pastor de la ciutat de Barcelona* (Arxiu de la Basílica dels Sants Just i Pastor 7/3 ms 139); Pablo VALLS y BONET, *Apuntes históricos sobre la Antigüedad y prerrogativas de la Iglesia antes catedral y hoy parroquial de los Santos Justo y Pastor de Barcelona*, Barcelona: Imprenta del Diario de Barcelona, 1860; José O. MESTRES, *Memoria en la que se combaten las suposiciones consignadas en el folleto escrito por el Dr. D. Pablo Valls y Bonet* (Memorias XII), Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 1892.

5. *Liber IV Antiquitatum* de la Seu de Barcelona, f. 18, doc. 56, publicat per Joseph MAS i DOMÈNECH, *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, volum IX, *Rúbrica dels Libri Antiquitatum*, Barcelona: Establiment tipogràfic de la Renaixença, 1914, Primera part. p. 19-20.

Fins a les revolucions liberals, el degà o ardiaca major de la catedral era el titular de la parròquia i en delegava la cura de l'ofici pastoral a un rector o vicari perpetu (1609), que havia de vetllar pels llibres parroquials. Alhora entorn d'una vintena de beneficiats assumien les obligacions (i exercien els drets) de les nombroses causes pies fundades pels fidels, i formaven una comunitat, que sempre s'ocupà de la gestió d'un arxiu propi. Ara bé, no tota la documentació la generaven i guardaven els clergues; de fet eren laics la major part dels membres de la Junta d'Obra i també dels germans de les Confraries. Així, doncs, si l'arxiu parroquial va iniciar acuradament les sèries sacramentals seguint les disposicions de la reforma tridentina, la Comunitat de Preveres gairebé dos segles abans dels decrets conciliaris havia anat formant el seu fons documental i igualment l'anaven aplegant la Junta d'Obra⁶ i les associacions parroquials laicals. S'entén, doncs, que la documentació ara reunida en un únic arxiu abans de l'any 1936 i de 1954 es trobava esparsa per diversos llocs de l'església segons l'entitat que n'era responsable.

Sobre l'antiga ubicació dels fons, una visita pastoral de l'any 1687 deia del de la comunitat: *Lo dit arxiu consisteix en un sol aposento situat a un costat del cor a la mà dreta, sobre la capella de S. Pacià a la part de tramuntana, en lo qual hi ha una petita porta ab son pany i dues claus de les quals ne té una quiscun dels arxiviers. Els arxiviers són: Dr. Alemany anomenat a 21 de novembre de 1683 i Rd. Josep Pagès anomenat a 21 de novembre de 1684. Els càrrecs són bienals.*⁷ També tenim notícia⁸ que l'any 1775, trobant-se dispersos una gran part dels llibres i documents de la Junta d'Obra, i molts d'ells en poder dels senyors que amb anterioritat havien estat obrers, es va procurar reunir-los en l'antic arxiu que tenia l'Obra al temple, en la recambra que hi havia damunt de la capella de sant Policarp, avui capella de sant Pacià, des d'on va ser traslladat a la part frontal de l'església, sobre el fons documental de la Reverenda Comunitat, en un cos de l'edifici que sobresortia i que hagué de ser enderrocat durant

6. Els obrers van fer el fogatjament parroquial de 1390 per controlar les almoines per a la construcció del temple actual o també van confegir un excel·lent *speculum* de títols fonamentant les rendes (Arxiu de la Basílica dels Sants Just i Pastor, 2/4 322 i 4/2 893).

7. *Arxiu Diocesà de Barcelona, Visites Pastorals*, llibre 69, f. 92. En l'arxiu actual de la Basílica dels Sants Màrtirs, als llibres de *Resolucions* de la Reverenda Comunitat hi consten amb regularitat les eleccions d'arxiviers.

les reformes dels anys vuitanta del segle XIX. Per això l'any 1884 es van inaugurar una sala de reunions i un espai per a custodiar l'arxiu de la Comunitat i el de la Parròquia en el petit edifici situat a l'esquerra del pòrtic principal, al qual s'accedeix per l'escala del campanar inacabat. Però a principis del segle XX, a instàncies del vicari mossèn Josep Ribas, l'arxiu tornà a canviar d'ubicació passant a la planta baixa de l'edifici adossat a la part posterior del temple. La Guerra Civil, sobretot pels seus crims a la reraguarda, va reduir a dos els membres de la Comunitat de Preveres amb benefici a Sant Just⁹ i la seva documentació, que estava instal·lat en dues habitacions vora la capella de la Mare de Déu de la Mercè a l'esquerra de l'entrada posterior per l'absis, va ser custodiada pels beneficiats arxivers fins al 1954, quan l'extinció de la comunitat la deixà a cura de rectors i vicaris.

Pel que fa al fons pròpiament parroquial, segons la crònica feta per Miquel A. Codina i Farré,¹⁰ quan l'any 1916 el prevere Josep Ribas

8. *Llibre de notes per la Obra* núm. 28, f. 131 r (Arxiu de la Basílica dels Sants Just i Pastor, secció Obra, núm. 889).

9. Els arxivers antics van treballar majoritàriament en l'anonimat (impressiona el competent beneficiat setcentista, que va descriure tan bé tots els pergamins del fons Gualbes en un magnífic volum, i ni hi va posar el seu nom); amb tot és ben possible formar un elenc seguit d'arxivers de la Comunitat per als segles XIX-XX: 1832 Jacint Guiu; 1834 Cristófor Marià; 1835 Josep Servià; 1840 Jaume Tenas; 1841 Antoni Rodó; 1849 Jaume Tenas; 1855 Bonaventura Custó; 1855 Jaume Tenas; 1856 Ramon Casassas; 1857; Esteve Riera; 1857 Ramon Casassas; 1858 Esteve Riera; 1860 Ramon Casassas; 1861 Bonaventura Custó; 1864 Josep Gamell; 1867 Esteve Riera; 1875 Teodor de Torres; 1876 Frederic Febrer; 1885 Ramon Buldú; 1886 Frederic Febrer; 1890 Gabriel Torras; 1892 Teodor de Torres; 1892 Josep Loreto Pujadas; 1894 Ramon Colomines; 1894 Emili Campmajó; 1894 Ramon Colomines; 1898 Melcior Pou; 1900 Eduard Sunyer; 1900 Daniel Forcadell; 1902 Ramon Colomines; 1906 Josep Pedragosa; 1908 Melcior Pou; 1910 Eduard Sunyer; 1912 Daniel Forcadell; 1917 Joan Boada; 1921 Emili Campmajó; 1931 Celestí Sala; després de la Guerra Civil encara l'any 1952 figurava com a arxiver de la Comunitat mossèn Josep Pedragosa, que n'era alhora el darrer beneficiat president. Quant a l'arxiu parroquial, l'any 1916 el vicari Josep Ribas i Ribot el va dignificar i descriure amb l'ajut del seu amic Miquel A. Codina Farré, periodista; els anys 1936-1938 Agustí Duran i Sampere va salvar tota la documentació de Sant Just durant la Guerra Civil; des del 1939 l'arxiu no comptava amb més responsable que el rector o el vicari de torn, fins que a partir de l'any 1956 se n'ocupà Lluís Cabo Delclòs; l'any 1991 Ma. Lluïsa Bachs Benítez; i l'any 1997 Josep Capdevila Soldevila.

10. Cf. Bibliografia. Es tracta d'un manuscrit conservat en dues còpies, a l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona i a l'Arxiu de la Basílica dels Sants Just i Pastor. Miquel A. Codina i Farré era periodista i es va fer càrrec de l'arxiu parroquial, no pas

i Ribot¹¹ va prendre possessió del càrrec de vicari, l'arxiu de la parròquia dels Sants Just i Pastor estava en un estat de deplorable abandonament. Mossèn Ribas, home culte i preocupat per la conservació del patrimoni documental, ben aviat es va adonar de la importància del custodiat al temple i de la necessitat de la seva organització. Ajudat pel seu amic, l'esmentat senyor Codina i Farré, i amb la col·laboració de l'arxiver de la catedral Mn. Josep Mas i Domènech, va iniciar el treball d'ordenar i classificar les diverses sèries de llibres sacramentals. El mateix Mn. Ribas i Ribot va comprovar que era ineludible la confecció d'uns bons índexs i de relligar els volums de les malmeses sèries i va obtenir que la Junta d'Obra (Milà, Moragas, Adroer) es fes càrrec de l'elevat cost del treball d'enquadernació; va resultar-ne una bona feina realitzada pel reconegut taller d'Eugení Subirana.

A l'inici de la Guerra Civil de 1936-1939 no van poder salvar la vida gran part dels sacerdots al servei de l'església, però en canvi van ser retirats a temps de Sant Just els objectes de culte i la totalitat dels documents per a assegurar-ne la conservació. El Sr. Agustí Duran i Sanpere, director de l'Arxiu Històric de la Ciutat i cap dels Serveis d'Arxius de la Generalitat, va fer traslladar l'Arxiu de la Catedral i altres arxius parroquials, entre ells el de Sant Just i Sant Pastor, a un dipòsit general, que s'ubicà en uns locals habilitats a la casa de Nostra Senyora de l'Esperança, del carrer de la Palma de Sant Just, on la documentació, que en molts casos arribava en força mal estat, era netejada i ordenada. A mesura que s'intensificaren els bombardeigs sobre la ciutat, a principis d'octubre de 1938, es resolgué traslladar els arxius al monestir de Pedralbes, que era una zona molt menys castigada pels atacs de l'aviació. Mentre s'estava fent aquesta operació salvadora del fons documental, en un dels nombrosos atacs sobre la ciutat, una bomba va caure de ple a la Casa de Nostra Senyora de

del de la comunitat, durant uns anys, a partir de 1919. Va publicar el llibre *Origen de la Virgen de Montserrat: Patrona de Cataluña y del Somatén español. Estudio analítico*, Barcelona: Políglota, 1924. També va ser fundador i director del setmanari *Curiositats de Catalunya*, que es va publicar del gener de 1936 fins a l'octubre de 1937.

11. Francesc BALDELLÓ, *Mossèn Josep Ribas Ribot. Biografia*, Sant Feliu de Codines 1959 [mecanoscrit de 8 f. amb còpia a l'Arxiu de la Basílica dels Sants Just i Pastor].

l'Esperança. Els efectes de l'explosió foren espectaculars, però no catastròfics, perquè ja s'havia pogut treure la major part de la documentació i la que hi quedava, gràcies a les precaucions que s'havien pres, no va quedar gaire afectada. Acabada la Guerra Civil l'arxiu tornà a Sant Just, a la planta baixa de la rectoria.¹²

Des de l'any 1956 fins al 1991 va treballar al servei de l'arxiu parroquial el Sr. Lluís Cabo i Delclòs, que no tan sols va rescatar els fons de la incúria de la postguerra, recuperant-ne en especial els pergamins greument malmesos per una fuga d'aigües, sinó que va realitzar una meritòria tasca de recopilació, descripció i buidatge de documents. Va formar un útil fitxer amb informació històrica de la parròquia i va escriure una cinquantena de treballs monogràfics, tot i que només va arribar a publicar un treball sobre els *Artistes i artesans que, en el transcurs dels segles, han intervingut al temple parroquial de Sant Just i Sant Pastor de Barcelona*.¹³ Defugint la humitat, l'any 1965 va aconseguir culminar el trasllat de l'arxiu des de la planta baixa de la rectoria fins al lloc on es troba en l'actualitat, al segon pis. Gran afeccionat a la fotografia, va anar realitzant (1959-1965) un valuós reportatge fotogràfic dels altars amb les seves imatges i de l'edifici de l'església, els interiors i els exteriors. Després del senyor Cabo, autèntic refundador de l'arxiu, va tenir-ne cura la senyoreta Maria Lluïsa Bachs (1991-1997), la qual amb la seva amabilitat i professionalitat va atendre durant uns anys els investigadors, que habitualment el freqüenten. Des del 1997 l'arxiver és Josep Capdevila i Soldevila.

LES SECCIONS DE L'ARXIU

La classificació de la documentació conservada, un cop separats els llibres manuscrits i els documents en pergami dels registres i documents escrits en paper, s'ha d'organitzar segons les diverses institucions relacionades amb el temple i que tenien capacitat i

12. Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història, l'art i la cultura*. Barcelona: Curial, 1975, V. 3, p. 623-626.

13. Cf. Bibliografia i instruments de descripció del mateix arxiu. Naturalment d'alguns dels seus treballs inèdits n'hi ha còpia a l'Arxiu de la Basílica dels Sants Just i Pastor, on poden ser consultats.

autonomia per a generar documentació pròpia. De tal manera que les set seccions de l'Arxiu actual amb les seves sèries, com ja s'ha dit, s'han constituït perquè les funcions parroquials imposaven la formació d'uns registres sacramentals controlats pel rector o vicari perpetu com a totes les parròquies, mentre que alhora la comunitat de clergues beneficiats tenia interessos particulars i comeses culturals més enllà del mer servei pastoral i, d'altra banda, alguns feligresos laics, constituïts en Junta d'Obra, s'ocupaven de l'edifici, del seu manteniment i del sosteniment material del culte amb potestats avui inaudites; i encara més tant les confraries i associacions entorn l'església dels Sants Just i Pastor, com les famílies que li llegaren els seus arxius, havien generat documents pel seu compte.

MANUSCRITS

Els llibres manuscrits conservats més notables són els llibres de cor. Es tracta d'uns grans cantorals de cant pla (segles XVI-XVIII), que eren utilitzats en el culte de l'església per la comunitat de preveres beneficiats; n'hi ha en pergamí i en paper. Pel seu contingut són manuscrits litúrgics, per una part es troben antifonaris i psalteris per a l'ofici diví o litúrgia de les hores, i per una altra kyrials i graduals per a la celebració solemne de la missa. A més, dos arxivadors guarden partitures manuscrites de música sacra (segles XVII-XX), n'hi ha de mestres anònims i de J. Balius, F. Balius, Bosch, Buscarons, Sunyer, Nogués, Lluñell, Alsina, Pujol, Claperols), que són només una petita part de les composicions musicals que embellien el culte diví.

A l'arxiu es conserven també alguns manuscrits relacionats amb la història de l'església barcelonina dels Sants Just i Pastor; són d'èpoques (segles XVI-XX) i de valor desiguals, però constitueixen un impagable subsidi per a conèixer millor determinats aspectes del passat i reflecteixen la consciència que la parròquia tenia de la seva singular identitat.

PERGAMINS

Una gran calaixera metàl·lica conserva més d'un miler de pergamins ordenats cronològicament des del més antic, procedent

del fons donat pels feligresos Duran, barons de Ribelles, fins al més recent, un elegant breu del papa Pius IX. S'hi poden trobar compres i vendes, èpoques, establiments emfitèutics, sentències arbitrals, autèntiques de relíquies, etc., però sobretot testaments i clàusules testamentàries instituint i dotant aniversaris i causes pies en l'església. A la mateixa calaixera es conserven, formant sèrie a part, els pergamins dels Gualbes, ciutadans honrats de Barcelona, feligresos i propietaris de la històrica finca de Bellesguard, els quals després de la derrota de 1714 van llegar a la parròquia el domini i tota la seva ben organitzada documentació familiar. Va seguir-se'n un llarg plet sobre l'herència, que tingué el bon efecte arxivístic de suscitar una òptima catalogació dels pergamins del fons (cf. Fons Adventicis).

PARRÒQUIA

L'antiga església dels Sants Just i Pastor apareix des de ben aviat exercint les funcions parroquials i per tant l'arxiu conserva les sèries que reflecteixen aquest exercici. S'hi troben els *quinque libri* sacramentals prescrits a partir del Concili Tridentí¹⁴ (baptismes, confirmacions, matrimonis, defuncions i *de statu animarum* o comunions pasquals, amb bons índexs elaborats per Mn. Josep Ribas i Ribot), però també molts altres testimonis de la vida parroquial com ara les Visites Pastorals, els testaments i els capítols matrimonials, les activitats i les celebracions, la Vicaria Perpètua,¹⁵... La conservació d'un registre de Testaments Sacramentals recorda el privilegi reial *Recognoverunt proceres* (1284) que reconeixia, en favor dels ciutadans de Barcelona morts sense haver atorgat

14. Concili de Trento [1563], sessió XXIV, *De reformatione*, can. 1-2; *Rituale Romanum* [Pau V 1614], tit. X, cap. 2, núm 7, que enumera els *quinque libri*: baptismes, confirmacions, matrimonis, difunts i *de statu animarum* (cf. Giorgio FRANCO, *Libri parrocchiali*, dins *Enciclopedia Cattolica*, vol. VII, Città del Vaticano 1951, cols. 1312-1313; *Codex Iuris Canonici* 1913 c. 470; *Codex Iuris Canonici* 1983 cc. 877, 895, 1121ss, 1182).

15. Barcelona, Biblioteca Universitària, manuscrit núm. 851: FRANCISCO GLÒRIA Y BOSCH, presbítero, *Preheminencia, jurisdicción y superioridad del Vicario Perpétuo de la parroquial iglesia de San Justo y Pastor de esta ciudad de Barcelona. Canónica, histórica demostración*, 1736, 79 f.

testament, que si havien expressat les seves últimes voluntats davant de dos testimonis i aquests ho juraven sobre l'altar de Sant Feliu de l'església dels Sants Just i Pastor, un notari podia aixecar-ne acta donant-ne fe pública.¹⁶

OBRA

Des de l'inici de la construcció de l'actual temple a mitjan segle XIV actuava amb àmplia autonomia la Junta d'Obra, formada per feligresos laics (ciutadans de la mà major, mitjana i menuda), que la constituïen. Eren elegits per un any i s'encarregaven de la gestió de la construcció, embelliment i conservació de l'edifici (allò que s'anomenava antany la fàbrica). Aquesta institució parroquial, amb considerable poder econòmic i força autonomia en l'exercici de les seves competències fins podia pledejar contra el rector o la comunitat de preveres, i ha generat una rica documentació que es conserva relligada en els llibres d'obra o en papers solts. No cal dir que ha esdevingut font predilecta per als historiadors de l'art.

COMUNITAT DE PREVERES

Els beneficiats adscrits al culte de l'església, no necessàriament a la cura pastoral, formaven la comunitat de preveres o de beneficiats des del pontificat de Francesc Climent Saperà a principis del segle XV; cadascun estava obligat als deures particulars que li imposava el benefici obtingut i tots solien rebre retribució per la seva participació en l'ofici coral i per la celebració d'un considerable embalum d'aniversaris dels difunts, càrrega onerosa de sufragis oferts puntualment i escrupolosament. Així, doncs, la regulació i l'organització del culte i la gestió de la seva dotació econòmica

16. *Constitucions de Catalunya*, vol 2, tit. *Consuetuds de Barcelona*, cap. 48, Testament sacramental. Va ser derogat l'any 1992: Diari Oficial Generalitat de Catalunya (DOGC) núm. 1544 de 21.01.92, p. 341, Departament de Presidència, Llei 40/1991, de 30 de desembre, del Codi de successions per causa de mort en el dret civil de Catalunya. La llei vigent diu: *S'ha suprimit el testament sacramental, perquè, tot i que se'n reconeix la llarguíssima tradició a Catalunya, d'arrel altomedieval, s'ha considerat obsolet.*

generaren molts llibres i documents¹⁷ canònics, patrimonials i comptables, així com de testimonis escrits dels plets, que no deixaven

17. Fins al 1936 aquesta documentació va ser la més acuradament custodiada pel seu interès econòmic. Seguint l'impuls de la reforma tridentina, l'any 1617 el bisbe Lluís Sans en el decret d'una visita pastoral promulgà una assenyada ordinació per a la Comunitat de Preveres: *De l'Arxiver y ajudant de aquell*. Les seves disposicions, plenes de realisme i bon sentit, van regir l'arxiu fins a l'extinció de la Comunitat: *Ytem de la mateixa manera avem trobat en nostra visita que de dos en dos anys, per lo dia de S. Matheu en consell general, acostuman los preveres de la comunitat de la present Iglésia anomenar un prevere beneficiat, dels qui resideixen continuament, en arxiver, y aquest acostuma de tenir las claus de l'arxiu a ont estan recondidas las scripturas, com són actes de censals y censos, capbreus, testaments y llibres de funeràries, pagaments y comptes dels procuradors, y altres pape[r]s y escripturas tocants a la comunitat. Y vehent que és molt necessària la diligència y solitud en guardar molt bé y tenir en custòdia las scripturas de la comunitat per a la conservació de las rendas drets y actions de la comunitat ab las sobreditas autoritats, lloam, aprovam, ratificam y confirmam la dita bona y lloable consuetut, manant als preveres de la dita comunitat que continue la dita nominació de Arxiver en dita jornada, encarregant y las consièncias onerant, que procuren (tots soborns postposats) anomenar aquell un prevere benemèrit, intel·ligent y diligent, que sia destre en llegir lletres escrites de mà, tinga bona mà de escriurer, sàpie lo art de comptar y tinga pràctica en la art de Notari, y sàpie los negocis de la comunitat; y quant en dita communitat no-s troben preveres ab totes estes qualitats per Arxiuer, tinga al manco la major part o todas las que pugua. Ytem statuim, prouehim, ordenam i al dit Archiver anomenat manam, que procur y tinga gran cuidado y vigilància en fer complir son offici no descuidant-se de las claus del dit Arxiu, ni menos de las escripturas recondidas en aquell, y tinga de tenir un libre de memòrias per a sempre que convindrà traurer qualsevol paper o escriptura de l'Arxiu ne reste memòria escrita en dit llibre, que narre quina escriptura és, a ont s-és aportada, qui la ha aportada y per quin negoci, y en poder de quin notari està presa, y després quan tornarà en lo Arxiu se fassa també senyal en dit llibre. Y així mateix, manam que procur en altre llibre escriurer les determinacions dels consells de las cossas de importància que convé restar en memòria, tinga de tenir en la sagrestia o en altra part un quadern borrador per a que escriga aquellas de prompte antes que se li olviden, y no tinga de baixar lo llibre major de las determinacions de l'Arxiu. Així mateix també manam que procur en assentar en lo llibre de la taula y del banc y de la caixa, las entradas y eixidas de qualsevol pecúnias de la comunitat sots pena de deu sous per cada vegada que serà negligent en qualsevol de las sobreditas cosas, aplicadoras al procurador fiscal de Monsenyor Reverendíssim. Ytem per quant conué molt que en la comunitat y aya alguns preveres que tingan pràctica en las cosas de l'Arxiu, que en cas lo Arxiuer falte no tingan per concellar los negocis que poden de cada dia offerir. Per ço ab las sobreditas autoritats statuim, provehim, ordenam y als preveres de la comunitat manam, que així mateix en cada bienni anomenen un altre prevere en ajudant de Arxiuer, de las mateixas qualitats o de la major part de aquellas, lo qual manam*

de plantejar-se. També hi ha testimoni escrit de la dimensió assistencial (almoines, dotacions...), que formava part de les responsabilitats dels clergues beneficiats de l'església. El primmirat control que es duia dels òbits fa que comptem en l'arxiu comunitari amb la sèrie dels difunts des de molt abans dels decrets tridentins, des de l'any 1388.

CONFRARIES I ASSOCIACIONS

A partir de l'Edat Mitjana la pietat i l'acció social dels laics van fer sorgir aquestes associacions autònomes de fidels, que eren expressió genuïna de la religiositat popular i, més enllà del pla merament devocional, moltes vegades suposaven certs recursos de solidaritat i d'ajuda mútua. Així per exemple els daguers, amb carrer propi dins del terme parroquial, gestionaven alhora el gremi i la confraria, la qual formaven corporativament. Les més antigues confraries de sants¹⁸ van veure, amb l'auge de la pietat mariana, com s'hi afegien les de diverses advocacions de la Mare de Déu i de Jesucrist. Més endavant genera documents l'Acció Catòlica impulsada per la jerarquia i una obra assistencial com la de la Visitació. Cal notar que la integritat i qualitat d'allò que s'ha salvat de cada fons és molt desigual.

procur en fer bé y degudament son offici, en tots los càrrechs y obligacions que té lo dit Arxiuer, sempre y quant dit Arxiuer estarà impedit, y convindrà per algun negoci o negocis de la comunitat sots les mateixas penas per la negligència de l'arxiuer imposadas. Ytem provehim, ordenam y als dits arxiuer y ajudant manam, que no pugan ni-ls sia lícit y permès en manera alguna ocultar ni traurer de l'Arxiu ab frau y ànimo danyat estes escripturas, notas y memòrias, ni pape[r]s alguns faents de la comunitat tant per los càrrechs de los beneficis com dels demás y de otras qualsevol cosas. Ans bé aquellas tinga de traurer, publicar y amonestar sempre que convindrà o li seran demanadas sots pena de Excomunió major latae sententie, la absolutió de la qual hara per les hores reservam a Monsenyor Reverendíssim y a sos successors. (Arxiu de la Basílica dels Sants Just i Pastor, *Visites Pastorals*, llibre 1, f. 73v-75v i llibre 2, f. 25r-26v).

18. Des de l'any 1611 es conserva la documentació dels Daguers i des de 1632 la de la Confraria de Sant Pacià.

FONS ADVENTICIS

Avatars diversos i imprevistos han fet que l'arxiu guardi fons documentals que d'entrada tenen poc a veure amb l'activitat d'una església. A la molt rica documentació de tres potents famílies barcelonines (Gualbes, Duran i Planas-Crehuet) i a uns pocs registres notariais del poble de Sant Feliu de Codines, s'hi ha afegit recentment (2012) l'arxiu de la petita capella de Sant Cristòfor del Regomir, encara existent en l'antiga porta decumana del mar, a l'entrada del nucli que és el recinte romà de la Ciutat. També hi ha alguns vestigis escrits de la Biblioteca, l'Escola o Acadèmia i un centre d'acolliment de menors, la "Casa de família" del beneficiat Mn. Pedragosa¹⁹, fundats al redós de Sant Just al començament del segle xx.

TITULARITAT, INSTAL·LACIONS, SERVEIS I ESTAT DE CONSERVACIÓ

L'Arxiu de la Basílica dels Sants Màrtirs Just i Pastor és de titularitat eclesiàstica i té com a últim responsable de la seva custòdia i de la consulta el rector de la basílica parroquial; naturalment està també sota la cura i supervisió del director de l'Arxiu Diocesà i es regeix sobretot per les normes canòniques. Es troba instal·lat al pis principal de l'edifici parroquial contigu a l'absis del temple, la porta d'accés al qual des de l'escala és metàl·lica per a la defensa contra els incendis, i són també metàl·lics tant els nou armaris de la documentació

19. Cf. Francesc BALDELLÓ, prevere, *Mosén Pedragosa, beneficiado de nuestra parroquia*: Parroquia [de los SS Justo y Pastor] 8-9 (1957) 3-8. Mn. Josep Pedragosa (1872-1954) ingressà a la Comunitat l'any 1906, però pels volts de 1904 ja havia entrat de capellà a la presó Model de Barcelona i ben aviat es va interessar per la reeducació de joves delinqüents, així que Santiago Rusiñol l'anomenava l'*amic dels pobres*. Va ser designat comissari de beneficència de l'Ajuntament de Barcelona i director de la Secció Tercera de la Junta Provincial de Protecció a la Infància Abandonada, i va ser fundador i director del Patronat de Lliberts i de la Infància Abandonada. Des del seu càrrec va crear la Granja Agrícola de Plegamans, de caràcter corrector i educador de joves delinqüents. També va fundar la Casa de Família prop de Sant Just amb la mateixa finalitat. Joan Josep PIQUER I JOVER, *Josep Pedragosa i Monclús*, veu de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 11, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1978, p. 396.

en paper com la calaixera per als pergamins.²⁰ La sala de consulta té una sola gran taula capaç per a vuit lectors. Es disposa d'un inventari general informàtic, però hi ha a l'abast altres nombrosos instruments de descripció més antics (índexs de noms, fitxers, *specula*, etc.). Les normes de seguretat són les recomanades per l'Associació Espanyola d'Arxivers Eclesiàstics. L'estat de conservació de la documentació és acceptable, tot i que amb alguns problemes bastant comuns, com ara la composició de la tinta del segle XVI que corrou el paper, i altres problemes propis, sobretot les destruccions de la humitat i dels fongs, que afecten més d'un terç dels pergamins.

20. Els set armaris metàl·lics van ser costejats pel benemèrit arxiver Lluís Cabo i Delclòs l'any 1969. La calaixera dels pergamins ha estat adquirida gràcies a una subvenció de la Fundació Ma. Francisca de Roviralta en l'any 2013.

BIBLIOGRAFIA

- Joan AINAUD , Josep GUDIOL Frederic Pau VERRIÉ, *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona. Texto*, Madrid: CSIC, 1947, p. 153-160.
- Lluís CABO i DELCLÒS, *Artistes i artesans que en el transcurs dels segles han intervingut al Temple Parroquial de Sant Just i Sant Pastor de Barcelona*, Barcelona: Arxiu Diocesà i Biblioteca Pública Episcopal, 1979.
- Josep CAPDEVILA i SOLDEVILA, *La Capella de Sant Cristòfor i el barri del Regomir de Barcelona*. Barcelona: Capella de Sant Cristòfor, 2007.
- Miguel A. CODINA y FERRÉ, *Reseña histórica de la Iglesia parroquial de San Justo y San Pastor de Barcelona*, 1920 (manuscrit a l'Arxiu de la Basílica i a l'Arxiu Històric de la Ciutat).
- Agustí DURAN i SANPERE, *Barcelona i la seva història, l'art i la cultura*. Barcelona: Curial, 1975, cap. V/3, p. 623-626.
- Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. 1550-1640*, Madrid: Alianza Editorial, 1998; *La ciutat del Born*, Barcelona: Ajuntament, 2009.
- Albert GARCIA ESPUCHE, Manuel GUÀRDIA BASSOLS, *Espai i societat de la Barcelona preindustrial*, Barcelona: la Magrana, 1986.
- Teresa GARCIA PANADÈS, *Los bienes de Ferrer de Gualbes, ciudadano de Barcelona (hacia 1350-1423)*: «Acta historica et archæologica mediævalia» 4 (1983) p. 150-204.
- Josep M. MARTÍ, Leandre NIQUI, Fèlix MIQUEL, *Arxius parroquials de Barcelona*, Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 1979.
- Josep M. MARTÍ i BONET, Anna RICH i ABAD, *Sants Just i Pastor de Barcelona* dins *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, Barcelona: Generalitat de Catalunya-Editorial Claret, 1998, p. 222-223.
- Jesús Ernesto MARTÍNEZ FERRANDO, *Los Archivos de Barcelona*, Madrid: Dirección de Archivos y Bibliotecas. Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educación Nacional 1952, p. 191-196.
- Joseph MAS, *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, vol XIII. *Antigüetat d'algunes esglésies del Bisbat de Barcelona*. Primera part. Barcelona: Establiment tipogràfic de la Renaixença, 1921 [p. 119-120: *Capella benefical de Sant Celoni*; p. 147-152: *Església parroquial de Sant Just i Sant Pastor*].
- Núria TÉLLEZ RODERO, *Els fons documentals de la parròquia de Santa Maria del Pi i els estudis sobre el segle XIX*, «Quaderns d'Història» [Barcelona] 10 (2004) p. 263-274 (*Annex. Quadre de classificació de l'Arxiu de Santa Maria del Pi*, p. 271-274).
- Frederic Pau VERRIÉ, *La iglesia de los Santos Justo y Pastor* (Barcelona histórica y monumental, s. n.) Barcelona: Ediciones Aymà, 1944.
- Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, tom XVIII. Viaje a Barcelona, Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1851. (Sant Just p. 157-161.).

BASÍLICA DELS SANTLS MÀRTIRS JUST I PASTOR (BARCELONA)
TAULA GENERAL DE L'ARXIU

1. MANUSCRITS	XVI-XVIII XVI-XIX	20 cantorals de cor 6 llibres + 2 arxivadors
2. Pergamins		
Parròquia*	1173-1650	745 pergamins
Gualbes*	1283-1753	425 pergamins
3. PARRÒQUIA		
Baptismes*	1539-1940	37 llibres
Confirmacions	1621-1927	5 llibres
Desposoris*	1566-1926	23 llibres
Defuncions* [cf. Òbits (5)]	1704-1934	12 llibres
Comunió Pasqual	1613-1863	16 llibres
Llicències Matrimonials	1657-1932	35 arxivadors
Consentiments matrimonials	1603-1628 1748-1815	4 arxivadors
Visites Pastorals	1617-	4 llibres
Vicaria perpètua	1600-1790	4 llibres
Docs. sacraments, activitats i celebracions	XVIII-XX	5 llibres + 19 arxivadors
4. OBRA		
Junta d'Obra	XIV-XX6	1 llibres + 27 arxivadors
Fogatjament parroquial	1390	1 llibre
5. COMUNITAT DE PREVERES		
Règim intern	1519-19273	1 llibres + 15 arxivadors
Culte diví	1588-1909	6 llibres + 9 arxivadors
Música	XVII-XIX	1 llibre + 2 arxivadors
Òbits*	1388-1957	150 llibres
Patrimoni*	1516-1867	23 llibres + 20 arxivadors

* L'asterisc indica que hi ha instruments que descriuen totalment o parcialment la sèrie documental.

Capbreus	1544-1788	16 llibres
Fundacions, causes pies i aniversaris*	1394-1960	45 llibres + 30 arxivadors
Llevadors de censos i rendes	XIV-XIX	290 llibres + 24 arxivadors
Pagaments a la Comunitat	1571-1660	47 llibres + 4 arxivadors
Comptes	1566-1869	185 llibres + 31 arxivadors
Infermeria	1580-1888	9 llibres
Beneficència	1692-1912	8 arxivadors
Plets i impresos jurídics	XVI-XIX	1 llibre + 12 arxivadors
6. CONFRARIES I ASSOCIACIONS		
Sant Pacià	1632-1909	12 llibres + 1 carpeta
Sant Llorenç	1708-1934	6 llibres + 1 carpeta
La Minerva (Ssm. Sagrament)	1816-1861	2 llibres + 1 carpeta
Sagrat Cor, Nom de Jesús, Santa Faç	XIX	2 arxivadors
MdD de Montserrat	1786-1940	6 llibres + 1 carpeta
MdD Carme, Esperança, Queralt, les Neus, el Roser, la Gleva, Cor de M ^a ,		
Filles de M ^a	XVIII-XX	3 arxivadors
Gremi dels Daguers	1611-1836	1 llibre + 2 arxivadors
Acció Catòlica	XX	1 arxivadors
Obra de la Visitació	XX	1 arxivadors
7. FONS ADVENTICIS		
Família Gualbes*	XIII-XVIII	8 llibres + 6 arxivadors
Família Duran*	XVI-XX	3 llibres + 54 arxivadors
Família Planas-Crehuet*	1680-1855	8 arxivadors
Sant Feliu de Codines	XVI-XVII	2 arxivadors
Capella de Sant Cristòfol	1611-19691	5 llibres + 6 carpetes
Casa de Família de Mn. Pedragosa	1912-1954	1 llibre + 1 arxivador
Acadèmia i Biblioteca SSJP	1908-1978	7 arxivadors